

УДК 811.

МОВА ЯК СПОСІБ ЖИТТЯ

(*Ольга Федик. Мова як духовний адекват світу (дійсності).* — Львів: Місіонер, 2000. — 298 с.)

Книги, що стають сучасниками багатьох поколінь, а почасти і ви-переджають їх. Вісім років тому у світ вийшла праця львівського мовознавця Ольги Федик „**Мова як духовний адекват світу (дійсності)**”.

Несподіване, самобутнє, ірраціонально-пасіонарне дослідження про мову не як про звичну лексико-граматичну чи комунікативну систему, а як „систему духовного життя людини”, як „ідеальну дійсність”, як „національний зображально-гносеологічний та адоративний адекват”. На тлі переважної кількості сучасних праць прагматичного, структуралістського спрямування це дослідження заповнило давно порожню нішу студій, народжених на стикові наук: мовознавства, психології, філософії, теології. Такий синтез уможливив проникнути у глибину мовної природи з її чотиривекторним спрямуванням: людини до Бога, людини до людини, людини до дійсності, людини до самої себе. Ця чотиривекторність, за авторкою, „здійснюється у мові, через слово, а всі разом вони являють собою цілість духовного єства людини, її духовного становлення та духовного життя”. Мова виступає духовним проводирем людини та „ідеальною другою дійсністю”, що трансформує реальність у категорії, які є інтелектуальним та духовним інструментом людини. Лейтмотив праці — сакральна, а отже, творча природа мови, в якій здійснюється національне буття Духу і яка це буття Духу здійснює. Аби показати сакрально-творчу „духовну глибину мови”, впроваджено поняття „адекватату”, що означає мову як цілісний духовний відповідник світу.

Праця структурована на вступ, три розділи та висновки. У першому розділі „**Мова і духовне життя людини та нації**” розкрито функціональну природу мови, що суттєво відрізняється від теперішніх

© І.Д. ФАРІОН, 2009

академічних окреслень мовних функцій, зазвичай очолених інструментальною функцією спілкування, відтак називають мислетворчу функцію, гносеологічну, фатичну, репрезентативну, емотивну, експресивну, волюнтаристичну, прагматичну, акумулятивну, естетичну тощо. Цей закодований від празького лінгвістичного осередку термінологічно-функційний перелік ніби навмисно оминає інші світові здобутки у цій царині ще від часів В. Гумбольдта, Г. Штайнталя та О. Потєбні до неогумбольдтіанства у ХХ столітті — у теоріях Е. Сепіра, Б. Лі Ворфа, Й. Вайсгербера, М. Гайдегера тощо. Функціональна природа мови Ольги Федик виростає із цих антропо-, тео- та націєцентричних надбань, у площині яких розглянуто провідну функцію мови як духовної екзистенції, відтак мотивовану нею функцію бієволюції, фазового самоотожднення та духовної апеляції (звернення до Бога), а також передавання та збереження Духу. Всі ці функції, гадаю, хоч і не доконечно проаргументовані та диференційовані, почасти абстрактні, пронизує теологічна сутність та націєтворче начало. За В. Гумбольдтом знаємо, що мова стає творцем народу з цієї простої причини, що „*мова не продукт діяльності (ergon), а діяльність (energia)*”. Авторка накладає цю функцію на українські культурно-історичні реалії, зауважуючи, „*що саме з мовної проблеми декілька разів починалося відродження нації. Ця закономірність виявила себе і в нашу добу, коли в 1989 році було засновано Товариство української мови імені Тараса Шевченка, яке започаткувало новітнє відродження України як держави*”, що яскраво виявляється також у „*феноменальній психології індивідумів-геніїв*”, таких як Т. Шевченко чи М. Шашкевич. Вони через Слово кардинально зрушують „*природний розвиток історико-культурних умовин*” і змінюють вектор розвитку нації. Виходячи з гумбольдтівської концепції діяльнісної (чи енергетичної) природи мови, дослідниця впроваджує поняття *адоративного* (втаємниченого) характеру української мови, яка, тривало протистоячи різним способам знищення та уневажнення, набула характеру виняткової та особливої мови, „*що мала і має специфічне функціональне навантаження, пов'язане із сакральним захистом нації*”. Сакральна природа мови, за дослідницею, зумовлена її надприродним Божественним походженням, і про це свідчить функціональне навантаження національного слова як загальнонаціонального та персоналістичного творця народної долі. Серед нових функцій авторка обґрунтовує евристичну функцію, що, на жаль, не подана системно у відповідному розділі, а названа принагідно. Це функція інтелектуального відкриття через мову, завдяки мові і самою мовою: „*...мова спонукає як розум, так і інтуїцію до пошуків нових зв'язків між: реаліями, до аналогії, до аналізу і синтезу, до зіставлення і протиставлення*” — себто слово спрямовує процес мислення в такому напрямку, що призводить до відкриття, до схоплення невідкритих істин.

Своєрідне тлумачення отримує *функція спілкування*. Авторка виводить її за межі поширеного в радянському і почасти у сучасному мовознавстві вульгарного соціологізму з його суто інформаційним та

прагматичним аспектом, а отже, легкою можливістю змінювати цей засіб комунікації, і наголошує, що „в основі спілкування лежить потреба духовного контакту між людьми”: людина спілкується передусім не тому, що вона соціальна істота, а тому, що вона духовна істота. Крім цього, Дух є першопричиною і першоджерелом соціальної спільноти, позаяк в основі формування та становлення соціального організму лежить національна спільність, ідентифікована через Мову. У контексті сакральної природи мови авторка формулює *функцію моралі*, що, на відміну від інших функцій, абсолютно закрита (прихована), позаяк вона звернена до власної совісти, себто діалогу з Богом у собі, та ототожненням, розбіжністю чи протиставленням слова і діла. Показовим у виписанні цієї функції є пласт прислів'їв, приказок, ідіом як народний кодекс моралі. Заявляючи про *функцію національної ідентифікації*, авторка основний потік своїх думок знову зводить до духовного феномена мови, заперечуючи гумбольдтівську абсолютну тотожність мови і духу („*Мова є ніби зовнішній вияв духу народу; мова народу є його дух і дух народу є його мова — важко уявити щось більш тотожне*”). На думку О. Федик, мова як сакральне явище не може абсолютно охопити всі вияви Духу як надприродного феномену: „*мова — екзистенція Духу, але — не Дух [...]. Мова спосіб вираження Духу, а не сам Дух*”, позаяк існує духовний рівень і понад мовою, і понад свідомістю. Вважаю, що ці міркування потребували б додаткового розгортання та аргументації і поміщення до параграфа про функцію духовної екзистенції. Натомість у контексті функції національної ідентифікації авторка подає цікаве визначення мови як найважливішого національного ідентифікатора, „*завдяки якому кожна нація вирізняється з-поміж інших, усвідомлюючи себе самодостатнім та самочинним суб'єктом історії*”. Розкриваючи сутність волюнтативної функції, дослідниця наголошує на її полярних впливах на людину: негативному і позитивному. Чи не вперше в українському мовознавстві введено та розкрито поняття „*комуністичного лінгвогіпнозу*” як зразка політичної мови, оцінку якій свого часу ще дав Джорж Орвелл у романі „1984”: „*Політична мова створена для того, щоб брехня звучала правдиво, а вбивство пристойно, і щоб надати вигляд твердості цілковитому вітру*”. Суть лінгвогіпнозу, як констатує авторка, полягає у неадекватному відображенні реалій і в багаторазовому повторенні тих самих фраз, які стереотипізують та уніфікують процес мислення. Саме це стереотипізоване мислення „*як спосіб нівелювання свободи думання і пізнання стало сприятливою основою для психологічного управління великими масами людей*”. Одну із найзгубніших ролей у цьому процесі брехливого і підступного переназивання світу відіграла ономастична лексика: „*В усі часи завойовники прагнули знищити власні назви поневоленого народу, щоб затерти сліди того народу не тільки у просторі, але й знищити мову, як джерело національної свідомості. [...]. Нема слова — нема держави, нема нації*”. Вістрям сенсорної функції (функція почуття) є людська душа, що всю гаму своїх почуттів здатна

виявити саме через мову. Після лише контурного означення цієї функції авторка переходить до аналізу синтагматичних зв'язків, слушно зауважуючи, що „зв'язок між словами — це величина не лише лінгвістична, але й гносеологічна, тому що він лежить в основі формування лінгвонаціональної картини світу, він є першопочатком формування мови як сакрального явища”. Усі заявлені функції об'єднано наскрізним концептом — сакральною природою мови.

Другий розділ „**Мова як національний зображально-гносеологічний адекват**” присвячений проблемі дослідження мови як одночасному засобові і просторові, де здійснюється „членування дійсності” — онтологічне, просторове, часове, кількісне. Онтологічне членування дійсності реалізується через різні способи номінування: одна назва — одна реалія, одна назва — дві та більше реалій, дві й більше назв — одна реалія. До першого різновиду належать однозначні слова, до другого — вся багатозначна лексика, а до третього — слова-синоніми. Водночас онтологічне членування має свою лексикоморфологічну структуру. Особливу роль в онтологічному членуванні дійсності відведено ономастичній лексиці: „це словесні знаки нації на землі: простір іншої нації має своє власне номінування”. Слушною є пропозиція під час аналізу ономастичної лексики виходити за межі суто номінативної функції у „національно-психологічну”. Задля цього авторка впроваджує термін *надсловесного значення*, що відобразить національно-психологічну функцію слова.

Просторове членування світу здійснюється через низку загальних назв із відповідною семантикою, через багаточисельну групу прислівників, дієслів, прийменників, а також через складнопідрядні речення місця. Якщо часове членування дійсності відбувається насамперед через національну чотиричасову специфіку дієслова, через невелику групу іменників, що називають певні часові періоди, а також числівники, що, сполучившись із іменниками, конкретизують час дії, через нечисленні прислівники і складнопідрядні речення часу, то панівним у кількісному членуванні світу виступає числівник, почасти окремі іменники та прислівники, а в синтаксичному плані — підрядні речення міри і ступеня.

Пізнавальний аспект мови яскраво реалізує себе через процеси ототожнення та диференціації реалій у мові. Якщо засобом ототожнення у мові на номінативному рівні є слова-синоніми, порівняння, іменний складений присудок, то функцію диференціації виконують фонемі, антоніми, а відтак численні морфолого-синтаксичні засоби. Застосовуючи цей метод класифікаційного лінгвофілософського абстрагування, авторка доходить переконливого висновку, що „на синтаксичному рівні мови ми маємо повну її абсолютну реалізацію національної мовної системи як цілісної і внутрішньо згармонізованої та урівноваженої”. Отож, мова подає нам адекватно через синтаксичні зв'язки образ дійсності, вона ідентифікує їх на ідеальному рівні. Не менш важливою у пізнанні мови як гносеологічного адеквату є коре-

ляція понять статичності і динаміки та категорія суб'єктивності. Завдяки статичним явищам, мова здатна формувати певні світоглядні стереотипи, „які закріплюються у свідомості, відображаючи усталеність людського буття, суть людської екзистенції“, завдяки ж категорії суб'єктивності людина „самовиражається“ через численні рівні.

Третій розділ **„Мова як адоративний адекват“** присвячено проблемам метафоризації як реалізації духовної іпостасі слова. Авторка пропонує своє трактування метафори, що виникає не способом перенесення значення слова з одного предмета на інший, а через охоплення „імпульсів духовної природи мови, фіксацію ідеального у мові на основі антилогічного поєднання лексем“. Себто метафора створює нову реальність, яка не є копією дійсності, а прообразом духовного світу. У цьому полягає її трансцендентно-адоративний характер. Своєрідним є трактування рівня виникнення метафори: це вищий, ніж підсвідомий і свідомий рівень, а точніше надсвідомий, що з'єднує свідомість людини і духовний рівень, який лежить у сфері надприродного, Божого. Отож, *метафоризуючись, слово виявляє свою внутрішню, приховану функцію — стає адекватом трансцендентної дійсності, що не може бути передано логічним зв'язком на зображально-відображальному рівні*. Трактуючи метафору як „глибинну гносеологію, яка веде око душі у внутрішню глибину речей“, авторка як базові розглядає метафоричні моделі „людина — природа“, „людина — простір“, „людина — час“, „людина — предмет“, „людина — розум, душа, почуття“ тощо. Це уможливило зробити висновок про *„мовно-національний характер метафори“*: „психологія національних письменників підкоряється законам національного сприйняття світу та законам національної мовної семантики“.

Зазначена праця, попри фрагментарність та ескізність окремих суджень, попри не завжди вичерпно проаргументовані положення та попри розгортання матеріалу за імпульсивним і почасти асистемним принципом, справляє враження нового цілісного мовно-філософського дослідження. На жаль, книга прийшла у світ, коли Ольга Федик уже відійшла у вічність. Вона встигла залишити нам фундаментальний висновок, який ми, не втомлюючись, маємо наповнювати щораз новим підтвердженням: „...національна мова завдяки своїй духовній суті створює дійсність у тому розумінні, що формує в психології нації адекват дійсності, який не тільки змінює реальний світ на рівні свідомості, але й перевершує його, доповнює, розвиває його в глибину душі, спонукає до подальшого пізнання“.

Ірина Фаріон (м. Львів)

Iryna Farion

LANGUAGE AS A WAY OF LIFE

(BOOK REVIEW: *Ольга Федик. Мова як духовний адекват світу (дійсності)*. – Львів: Місіонер, 2000. – 298 с.)